

MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL AND LAW DISCOURSE

Алла Башук, к. філол. н., докторант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ДЕРЖАВНО-ВЛАДНІ КОМУНІКАЦІЇ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВОЄН

Alla Bashuk, PhD in Philology, ScD candidate

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

GOVERNMENT-AUTHORITIES COMMUNICATIONS IN THE SCOPE OF MODERN INFORMATION WARS

The objective of this paper is to outline the transformation of government-authorities communications in the situation of permanent information wars that are actively expanding in the cyberspace and deepen in the humanitarian aspect up to a cognitive level, which represents a threat for future country sovereignty. The article reveals new connections between the specifics of management practices communication strategies and the protection of a future sovereign country-state-territory-society in civilization dimension. There were determined the trends and tendencies that must be considered when formatting effective government-authorities communications that consist of 1) the change of information policy in the context of humanitarian paradigm development (social technologies); 2) the activation of the problem of trust to the public authorities; 3) the absence of a clearly defined leader; 4) the education transformations that correspond to the scenarios of future world and country development.

Keywords: government-authorities communications, state, government, information wars, communication strategies.

Вступ. У сучасному світі державні комунікації трансформуються під впливом змін у публічній сфері та новітніх технологічних рішень. Комунікації є формою існування влади, як і суспільства загалом (Н. Луман, М. Маклюен, Г. Почепцов та ін.). В усі часи держава – ширше влада, – забезпечуючи власну легітимність і виправдовуючи свої дії, використовувала можливості інформаційного простору, або символічного простору знань. Наразі роль комунікації є визначальною у суспільних процесах: вона стає принципом творення нової визначеності та єдності, які проте є тимчасовими і ситуативними, а тому потребують щоразу відновлення у світі «плинної» сучасності (З. Бауман)¹, мобільності, нова парадигма якого за своїми властивостями більше буде нагадувати рідину, ніж тверду структуру (О. Бард, Я. Зодерквіст)².

Держава завжди володіла значними інформаційними і комунікаційними ресурсами, які використовувала для формування масової свідомості, а згодом її контролю. Проте у мережевому суспільстві, яке характеризується процесами глобалізації та медіатизації суспільного життя, держава втрачає свої позиції володаря людського розуму за рахунок неможливості тотального контролю над медіа та вразливості до зовнішніх інформаційних впливів, при цьому вона залишає суттєві інформаційно-комунікаційні важелі впливу на суспільство, але надзвичайно гостро постає питання ефективності їх використання у системі управлінських рішень, які потребують змін під впливом політичної глобалізації, що визначає *актуальність* запропонованої теми.

¹ Бауман, З. (2013). *Плинні часи. Життя в добу невпевності*. Київ: Критика.

² Бард, А., Зодерквіст, Я. (2004). *Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма*. Санкт-Петербург.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге.

Проблеми державної влади у глобальному світі, зокрема зміни у державно-владних комунікаціях, представлені у дослідженнях Е. Тоффлера, М. Кастельса, О. Зінов'єва, Р. Йенсена, З. Баумана, Ж. Атталі, О. Барда, Я. Зодерквіста, М. Наїма та ін.

Посилаючись на Ж. Атталі та М. Кастельса, З. Бауман влучно охарактеризував сучасний стан державної влади: влада стає все більш глобальною, мобільною, екстериторіальною, а існуючі політичні інститути, як і раніше, залишаються локальними, вони не можуть піднятися над місцевим рівнем, відповідно вирішити актуальні питання, що сьогодні мають глобальний вимір, – від кризи ідентичності до працевлаштування і екологічних проблем¹. Наразі необхідна політична влада, якій властива глобальна сила, для стримування і обмеження міжнародного капіталу. Проте саме залежність від власної свободи і необмеженість щодо діяльності з політичної фрагментації світу глобальної фінансової системи, торгівлі, інформаційної індустрії перешкоджає створенню ефективних політичних інститутів на глобальному рівні². Оприлюднені дослідження впливового американського аналітичного центру Atlantic Council у вересні 2016 р. щодо глобальних ризиків, які чекають людство до 2035 р., свідчать, що у найближчому майбутньому ця проблема залишиться актуальною³. Серед глобальних ризиків виділяють: фрагментацію світу, що може перерости у відкритий конфлікт між найсильнішими країнами, а також ізоляціонізм, що приходить на зміну інтеграції. У гіршому випадку, багатополярність трансформується у іншу біполярність – Китай, Росія та їх партнери проти США, Європи, Японії та інших союзників, – що призведе до неминучого конфлікту.

Мета дослідження – розкрити трансформації державно-владних комунікацій у контексті глобальних викликів, зокрема сучасних інформаційних воєн, що передбачає розв'язання таких завдань: 1) охарактеризувати інформаційну політику України на сучасному етапі у вимірі національної безпеки; 2) обґрунтувати необхідність цілеспрямованих трансформацій державно-владних комунікацій України з метою проектування майбутнього як стратегії збереження суверенітету країни у глобальному світі; 3) визначити тренди і тенденції в аспекті формування ефективних комунікаційних стратегій державної влади.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя цієї статті становлять загальнофілософські, загальнонаукові методи пізнання, а також фундаментальні теоретико-методологічні положення соціальних комунікацій і конкретні методи, що використовуються для вирішення спеціальних завдань соціальних комунікацій.

Зокрема, системний підхід дає можливість розглянути державно-владні комунікації, ширше – державу, як елемент сучасного інформаційного світу, різноспрямовані виклики і протиріччя якого складають діалектичну єдність, призводячи до глобальних і локальних конфліктів, які разом з тим визначають перспективи цивілізаційного розвитку.

Прогностичний аналіз допомагає обґрунтувати необхідність цілеспрямованих трансформацій державно-владних комунікацій України у ситуації перманентних інформаційних воєн на основі прогнозів щодо ймовірного, потенційного та бажаного майбутнього країни-держави-території-суспільства та визначити способи досягнення майбутнього. Дискурсивний аналіз медійних і PR-текстів використано з метою виявлення і демонстрації маніпулятивних стратегій державної влади.

Автор звертається також до методів моніторингу, порівняльного і описового, які передбачають фокусування, спостереження, зіставлення, узагальнення та інтерпретацію отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, де локальний винахід американських військових став глобальним надбанням людства, створивши «найбільший у світі некерований простір» (Е. Шмідт, Дж. Коен)⁴, що безупинно розвивається та є аналогом повноцінного середовища існування сучасної людини, новим соціальним ландшафтом, за інформаційними революціями розгортаються військово-технічна революція, революція військової справи і революція питань безпеки⁵. Слушною видається думка А.І. Ракітова, що паралельно з інформаційними у суспільстві

¹ Бауман, З. (2005). *Индивидуализированное общество*. Москва: Логос, 66-71.

² Бауман, З. (2005). *Индивидуализированное общество*. Москва: Логос, 106-107.

³ Burrows, M.J. Global Risks 2035: The Search for a New Normal. *Atlantic Council*. <<http://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/global-risks-2035>> (2016, грудень, 12).

⁴ Як підключення 7 мільярдів людей до інтернету змінить світ. *IPress.ua*. <http://ipress.ua/mainmedia/yak_pidklyuchennya_7_milyardiv_lyudey_zminyt_svit_19543.html> (2016, березень, 09).

⁵ Почепцов, Г.Г., Чукут, С.А. (2006). *Інформаційна політика*. Київ: Знання, 565.

відбуваються технологічні революції, які з середини ХХ ст. інтегруються, що призводить до суспільних трансформацій у глобальному масштабі¹.

Означені процеси характеризуються розгортанням інформаційних воєн у кіберпросторі, актуалізуючи питання захисту з боку держави інформаційної інфраструктури країни – внутрішнього інформаційного простору програмно-технічними засобами з метою унеможливити зовнішній вплив, виведення із ладу інформаційних систем країни тощо. Наприклад, кібератаки на представників Демократичної партії США, зокрема Г. Клінтон, ініційовані ймовірно високопосадовцями Росії, могли вплинути на результати президентських виборів 2016 р.² Е. Лукас, журналіст британського видавництва The Economist, автор книги «Кіберфобія», вважає, що Росія у цифровому просторі, використовуючи новий вид гібридної зброї, який поєднує хакерські атаки і оприлюднення викраденої інформації, становить більшу загрозу, ніж Китай, впливаючи на політику інших держав, тоді як Китай цікавить інтелектуальна власність³. У гібридних війнах під загрозою опиняється головна цінність суспільства – довіра, адже завдяки довірі формується співробітництво і солідарність.

Конкретні завдання органів державної влади в інформаційній сфері безпосередньо збігаються з функціями державної влади: захист суверенітету країни та загальнонаціональних інтересів, що включає вирішення проблем внутрішньої і зовнішньої політики. У цьому аспекті не менш важливим є гуманітарний аспект інформаційних воєн, що поглиблюється наразі до когнітивного виміру⁴. Тут йдеться про смислові війни, війни впливу або контекстні війни, що носять як зовнішній, так і внутрішній характер, розгортаючись у мультимедійному просторі.

Забезпечення інформаційної безпеки України є основним напрямом державної інформаційної політики згідно зі статтею 3 Закону України «Про інформацію» (02.10.1992)⁵. Зауважимо, що відповідно до мети нашого дослідження ми не будемо розглядати законодавчі акти, нормативні документи і державні стандарти у галузі технічного захисту інформації. Основні нормативно-правові акти, де зафіксовано розуміння національної безпеки в інформаційному контексті, це Закон України «Про основи національної безпеки України» (19.06.2003)⁶, де об'єктом національної безпеки визначено зокрема інформаційне середовище, прописані загрози і основні напрямки державної політики в інформаційній сфері, а також розроблені та затверджені відповідно до цього закону «Стратегія національної безпеки України» (26.05.2015)⁷ і «Воєнна доктрина України»⁸ (24.09.2015), інші доктрини, концепції, стратегії, програми, спрямовані на своєчасне виявлення, відвернення і нейтралізацію реальних і потенційних загроз національним інтересам України. У фокусі запропонованої теми відзначимо введення пунктів, що стосуються зміни характеру збройної боротьби за рахунок цілеспрямованого інформаційного (інформаційно-психологічного) впливу з використанням сучасних інформаційних технологій, удосконалення державної інформаційної політики у воєнній сфері, а також визначення терміну «стратегічні комунікації», що акцентує просування цілей держави за допомогою скоординованого і належного використання комунікативних можливостей держави⁹.

Необхідність розробки окремого документу, що стосується інформаційної політики як підґрунтя національної безпеки активно обговорювалась в експертному середовищі з 2000-х р.

¹ Ракитов, А.И. (1998). Информация, наука, технология в глобальных исторических изменениях. Москва: ИНИОН РАН.

² Белый дом подтвердил, что Путин руководил кибератаками на США. *Хвиля*. <<http://hvyly.net/news/digest/belyiy-dom-podtverdil-chto-putin-rukovodil-kiberatakami-na-ssha.html>> (2016, грудень, 26).

³ Козловский, А. Хакерско-информационное наступление России. *ИНОСМИ.РУ*. <<http://inosmi.ru/politic/20161129/238295184.html>> (2016, грудень, 26).

⁴ Почешпов, Г.Г. (2015). *Сучасні інформаційні війни*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 260.

⁵ *Про інформацію 1992* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>> (2017, жовтень, 30).

⁶ *Про основи національної безпеки України 2003* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>> (2017, жовтень, 30).

⁷ *Про стратегію національної безпеки України 2015* (Президент України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>> (2017, жовтень, 30).

⁸ *Про нову редакцію Воєнної доктрини України 2015* (Президент України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>> (2017, жовтень, 30).

⁹ *Про нову редакцію Воєнної доктрини України 2015* (Президент України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>> (2017, жовтень, 30).

Зокрема, 2002-2010 рр. було три спроби ухвалити проект Закону України «Про Концепцію державної інформаційної політики». У цей період було затверджено «Доктрину інформаційної безпеки України» (08.07.2009)¹, яка визначала інформаційну безпеку невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки і водночас важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки. Доктрина втратила чинність у 2014 р. у зв'язку з російською агресією і досить тривалий час для такої ситуації не існувало концептуального документу, який би стосувався безпекового виміру інформаційної сфери. Наразі на нормативно-правовому рівні посилення інформаційної складової у системі національної безпеки реалізовано у «Доктрині інформаційної безпеки України» (25.02.2017), яка «уточнює засади формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни»². Цей документ посилює соціальну відповідальність медіа введенням поняття «стратегічного нарративу», під яким розуміється «спеціально підготовлений текст, призначений для вербального викладення у процесі стратегічних комунікацій з метою інформаційного впливу на цільову аудиторію»³. Важлива роль у реалізації Доктрини відводиться Міністерству інформаційної політики України, зокрема організація та забезпечення розроблення стратегічного нарративу і його імплементації; моніторингу загроз національним інтересам і національній безпеці в інформаційній сфері; координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України. При цьому поняття «загроз» не конкретизовано, Доктрина тільки передбачає створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них. Взагалі документ носить більше декларативний характер, окреслюючи, чим має займатися держава у сфері інформаційної безпеки, її ефективність залежатиме від особливостей реалізації. На даний момент вартує згадати Указ Президента України №133/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)"» (15.05.2017), який вводить санкції стосовно 468 компаній, зокрема щодо «юридичних осіб Російської Федерації, діяльність яких загрожує інформаційній та кібер-безпеці України»⁴. Згідно Указу застосовується блокування російських сервісів («Яндекс», Mail.ru, «Доктор Веб», «Лабораторія Касперського», бухгалтерська програма 1С) і соціальних мереж («ВКонтакте», «Однокласники») строком на 3 роки. У 19-й Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні Управління Верховного комісара ООН з прав людини зазначено, що такі заходи можуть бути законними та переслідувати законну мету, проте існує занепокоєння щодо їх пропорційності; підкреслено, що окремі політики Уряду також можуть створювати необґрунтовані перешкоди для доступу до онлайн-інформації та комунікації⁵.

Підкреслимо, що під тиском політичної глобалізації поняття суверенітету і взагалі національного – будь-то ідея або держава – видозмінюється, а інтернет-простір складно піддається державному регулюванню. Прецедент – влада Китаю, що встановлює правила поведінки в мережі, але більшість дослідників у довгостроковій перспективі прогнозують падіння мережевої «китайської стіни», пов'язуючи цей процес з необхідністю модернізації економіки, що неможливо без інформаційної свободи.

Разом з тим, тяжіння до ізоляціонізму на фоні глобальних проблем, які не можуть вирішити існуючі політичні еліти, у західному світі розгортається досить швидко, про що свідчать Brexit, перемога Д. Трампа на президентських виборах, результати референдуму щодо конституційної реформи в Італії з наступною відставкою прем'єр-міністра Маттео Ренци. Ці події відбулися

¹ Про Доктрину інформаційної безпеки України 2009 (Президент України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>> (2017, жовтень, 30).

² Про Доктрину інформаційної безпеки України 2017 (Президент України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>> (2017, жовтень, 30).

³ Про Доктрину інформаційної безпеки України 2017 (Президент України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>> (2017, жовтень, 30).

⁴ Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) 2017 (Президент України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-17>> (2017, вересень, 17).

⁵ Report on the human rights situation in Ukraine (16 May to 15 August 2017). United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport19th_EN.pdf> (2017, вересень, 17).

протягом півроку 2016 р. і знаменували відсутність довіри до влади, перемогу популізму, початок епохи постправди, або фейкових новин, які становлять загрозу національній безпеці. Зауважимо, що в контексті російсько-українського конфлікту фейкові новини стали інструментом гібридної війни, яка призвела до анексії території України і чисельних реальних жертв.

Нові реалії мають кардинально змінювати орієнтири соціально-політичного розвитку, а також специфіку комунікаційних стратегій управлінських практик, оскільки «постіндустріальна доба запускає процес загальної когнітивної мобілізації»¹ як стратегії розвитку окремого індивіда, держави і суспільства у глобальному світі, у якому, на думку експертів, у тому або іншому вигляді вже розпочалася світова війна, що розгортається в економічному та інформаційному полі, спалахуючи час від часу на географічній карті світу гарячими конфліктами². Логічними видаються тези українських філософів і футурологів про необхідність самовизначення, творення суверенного майбутнього України у загальнопланетному вимірі, що унеможливить ситуацію війни на нашій території, першим кроком до чого є продукування футуродискурсу з метою артикуляції нових смислів, а цей процес неможливий без участі владної еліти, громадськості та бізнесу (див. напр.:³ і⁴).

Наразі можна стверджувати, що існування України як конкурентоспроможної, самобутньої держави на геополітичній карті світу значною мірою пов'язане з ефективними стратегічними комунікаціями. При цьому протидія Росії в інформаційній війні, що активізувалася з 2014 р., – а Україна від часів отримання незалежності перебуває у сфері інтересів та під впливом, зокрема інформаційним, Росії, США та Європейського Союзу – це лише один пазл у загальній стратегії національної безпеки, незважаючи на те, що Україну називають першою, але не останньою жертвою інформаційної агресії ХХІ ст.⁵. Тому спроби, як з боку влади, так і громадськості, у всіх проблемах українського суспільства звинуватити керівництво РФ, що використовує для керування країною і протистояння з іншими державами інформаційну стратегію, засновану на професійній дезінформації, компроматах, унеможливленні системний цілісний підхід до специфіки сучасних гібридних воєн, розуміння їх глобального характеру, що ставить під загрозу суверенітет країни, оскільки акцентується виживання, а не розвиток, стратегія підміняється тактикою, майбутнє – технологіями.

Спростування фейків; функціонування комунікаційних відділів органів державної влади і створення урядових структур, що відповідають за інформаційну політику в умовах російсько-українського збройного конфлікту (наприклад, Міністерства інформаційної політики); створення іномовних каналів, що будуть інформувати світ про Україну; захист кіберпростору програмно-технічними засобами тощо – це тактичні термінові завдання в інформаційній сфері, що можуть мати також довгостроковий ефект за наявності стратегії. Вони необхідні, але не мають перешкоджати можливості зосередитися на важливому: проектуванні країни – короткотермінових і довготермінових стратегіях, які допоможуть Україні зберегти суверенітет на свободу майбутнього. Має рацію український футуролог В. Нікітін, який відзначає: «У мене таке відчуття, що Україну штучно увігнали в ситуацію, коли ні про що, окрім цього термінового, країна думати не може. Тільки починаєш розмову про майбутнє, як говорять: «Так, це потрібно, але це потім, наразі потрібно ось це вирішити». Й мережі багато в чому працюють на це»⁶. Віртуальний мережевий світ легко піддається маніпуляціям, створюючи ілюзію причетності до важливих політичних подій.

Медійний новинний простір не продукує формати, що передбачають сприйняття складної інформації, виробництво нових смислів, а фейкові новини стають проблемою глобального медіапростору, впливаючи на політичну систему Європи, США та інших країн. Наприклад, у Бразилії з початку 2016 р. популярність неправдивих новинних повідомлень перевищила

¹ Инглхарт, Р. (2010). Модернизация и демократия. В.Л. Иноземцев (ред.). *Демократия и модернизация: к дискуссии о вызовах XXI века*. Москва: Европа, 171.

² План на завтра. Філософ Сергій Дацюк. *UA:Перший*. <<https://www.youtube.com/watch?v=h83N6zWDhIY>> (2016, грудень, 13).

³ Министерство будущего. Прогнозы от Александра Пасхавера и новая экономика. *Радио Вести*. <<http://radio.vesti-ukr.com/broadcasts/ministerstvo-budushego/35879.html>> (2016, грудень, 25).

⁴ Макаревич, Е. Шагнуть в иное. Как Украине научиться управлять своим будущим. *Фокус*. <<https://focus.ua/society/361677/>> (2016, грудень, 21).

⁵ Дікінсон, П. Фейки вбивають. *Нове время*. <<http://nv.ua/ukr/opinion/dikinson/fejki-vbivajut-pro-novu-zbroju-masovogo-znishchennja-310869.html>> (2016, грудень, 12).

⁶ Макаревич, Е. (2016). Шагнуть в иное. Как Украине научиться управлять своим будущим. *Фокус*. <<https://focus.ua/society/361677/>> (2016, грудень, 21).

охоплення аудиторії правдивими новинами, що пов'язано із корупційним скандалом, наслідком якого став імпічмент президенту Ділма Руссефф¹. Називаючи фейкові новини не лише загрозою національній політиці, але й життю звичайних людей, Гіларі Клінтон заявила, що Конгрес США розглядає двопартійний законопроект щодо посилення відповіді уряду на зарубіжну пропаганду, а у Силіконовій долині вже працюють над методами протидії цьому явищу².

Аналізуючи український телекомунікаційний простір в контексті необхідності стратегування України, український філософ і політолог С. Дацюк відзначає, що донині тут не відбулася революція: використовуються старі маніпулятивні формати, які є відображенням маніпулятивної політики, що проводиться у суспільстві владною елітою³. Проблеми корпоративізації влади і ЗМІ, продемонструвала також підсумкова прес-конференція П. Порошенка (14.01.2016), що розкриває важливі недоліки як президентської комунікації з громадськістю, так і журналістської комунікації з владою. Журналісти «віддзеркалювали» владу: їх прогнозовані здебільшого риторичні питання не передбачали конкретних відповідей, не прозвучали нові інформаційні приводи і теми. Питання, що цікавлять громадськість, залишилися поза увагою, принаймні хоча б на формальному рівні ЗМІ не акумулювали питання від аудиторії й не озвучували найпопулярніші з них. Звичне для П. Порошенка звернення до журналістів на «ти» у межах офіційного заходу для широкої громадськості, на нашу думку, лише підкреслює відстороненість журналістів і президента від населення й більше нагадує спілкування у форматі закритого клубу. У таких форматах обговорюється заданий владою порядок денний, що характерно також для усіх політичних ток-шоу і новинних передач, куди запрошуються експерти. Вони з самого початку не розраховані на складні та дискусійні питання. А без футуродискурсу неможливе здійснення футуโรปрактики і футурошоку (термін Е. Тоффлера), які, на переконання С. Дацюка, є необхідною умовою формування власного, але разом з тим у сучасному глобальному суспільстві загальнолюдського майбутнього⁴. Наразі інновації, якими цікавляться і використовують в усьому світі, пропонують США. Якщо сьогодні вони згорнуть їх продукування і не з'явиться новий інноваційний лідер, людство має обмежені перспективи.

Футуролог-економіст Р. Йенсен визначає майбутнє як мрії, які втілюються за допомогою інновацій, у цьому ж напрямку українські футурологи бачать майбутнє як смисл помножений на волю, підкреслюючи, що це не тенденції та не технології, та наголошуючи на важливості розвитку гуманітарної парадигми суспільства, яке Р. Йенсен, популяризуючи власну концепцію, називає «суспільство мрії»⁵. Після розквіту науково-технічної революції суспільство повертається до необхідності гуманітарної революції, яка сприятиме суспільним трансформаціям, поєднуючись із технологічними новаціями, які наразі значно випереджають у розвитку соціальні технології.

На нашу думку, в епоху переходу влади від транснаціональних корпорацій до мобільних стартапів, від мускульної сили і капіталу до інтелекту, коли все важче залишатися диктатором під натиском як реальних, так і віртуальних груп впливу (більш детально див. ⁶ і ⁷), у ситуації тривалої політичної кризи в Україні та активізації громадянського суспільства, яке довело після подій 2014 р., що з ним потрібно рахуватися, країна має сприятливі умови для творення власного майбутнього і має шанси стати платформою для інновацій.

Г. Почепцов вдало вводить поняття «стратегічного контенту», що являє собою ту національну матрицю, яка стоїть за багатьма конкретними реалізаціями у національному або віртуальному

¹ The Guardian: фейковые новости становятся проблемой для всего мира (2016). *The Insider*. <<http://theins.ru/antifake/38201>> (2016, грудень, 28).

² Хиллари Клинтон появилась в Конгрессе и выступила с обвинениями. *Republic*.

<<https://www.facebook.com/republic.ru/videos/10157821084865655/?pnref=story>> (2016, грудень, 26).

³ «Беседы о будущем» с Сергеем Дацюком. *UKRLIFE.TV*. <<http://www.ukrlife.tv/video/suspilstvo/besedy-o-budushchem-s-sergeem-datsiucom>> (2016, грудень, 23).

⁴ Дацюк, С. (2015). Україна і майбутнє. *Українська правда*. <<http://blogs.prawda.com.ua/authors/datsuk/560e10dccb2fa/>> (2016, грудень, 23).

⁵ Йенсен, Р. (2002). *Общество мечты. Как грядущий сдвиг от информации к воображению преобразит ваш бизнес*. Санкт-Петербург: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге.

⁶ Тоффлер, Э. (2003). *Метаморфозы власти: знание, богатство и сила на пороге XXI в.* Москва: АСТ.

⁷ Наим, М. (2016). *Конец власти. От залов заседаний до полей сражений, от церкви до государства. Почему управлять сегодня нужно иначе*. Москва: АСТ.

продукті кожної з країн¹. Стратегічний контент може бути як стабілізуючим або проривним, що приймає і породжує інновації, так і регресивним або контрпродуктивним. Як ми вже зазначали, проривний контент можливий лише у загальнолюдському, планетарному вимірі. У його генеруванні важлива роль держави, що вольовим принципом здатна перейти від практики застосування комунікаційних маніпулятивних стратегій до комунікаційних стратегій довіри і діалогу з громадянськими інститутами задля створення консенсусу у суспільстві, формування єдиних ціннісних орієнтацій. У цьому контексті багатообіцяючими є завдання для перемоги у гібридній війні Міністерства інформаційної політики України, а саме: підтримка цінностей відкритого суспільства, розбудова інституційних можливостей та розвиток стратегічних комунікацій².

На закінчення визначимо тренди і тенденції, які необхідно враховувати при форматуванні ефективних державно-владних комунікацій:

1. Інформаційна політика України має відкинути управлінські механізми індустріальної доби, що ґрунтуються на маніпуляціях і переважній увазі до масової комунікації. Сьогодні глобальною проблемою стало те, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій значно випереджає розвиток соціальних технологій – правил, норм, комунікаційних інструментів, яких потребують люди, щоб використовувати «технологічну акселерацію» на благо³. Процеси демасифікації, фрагментації з новою силою охопили інформаційну сферу, резонуючи одночасно із глобальними викликами і проблемами, що передбачає подальшу сегментацію аудиторії: необхідність говорити мовою контактної групи, використовуючи зручні для неї канали комунікації. Крім того, технологічний ривок 2007 р., коли відбулася революція смартфонів, розширився до глобальної комунікаційної платформи Facebook, запустився Twitter, з'явилися принципи хмарного програмування і т.п., змінив три форми сили – силу особистості, силу машини, силу ідей⁴, – що робить комунікації у суспільстві системоутворюючими. При цьому, як справедливо зазначає В.В. Різун, масовий рівень спілкування ніколи не зникне, але шлях інституалізації громади у соціальних комунікаціях допоможе перейти, приміром, на рівень соціально-групового спілкування⁵. Саме інституалізація громади сприятиме переходу від маніпулятивної комунікаційної стратегії до комунікаційної стратегії, заснованої на консенсусі, що передбачає такий спосіб вирішення питань, який не принижує гідності жодної зі сторін. При цьому необхідно вибудовувати комунікації насамперед з активною частиною населення, яка ініціює ідеї та бере участь у громадських справах, – це невелика частина, але саме до неї долучається більшість. Також вартує враховувати досвід сучасного бізнес-середовища, яке більш динамічне до змін, і переходити до персонально-орієнтованої комунікації, працювати з лідерами думок, залучати експертів, громадських діячів, які можуть доносити до аудиторії ключові повідомлення владних структур.

2. Відновлення довіри до державної влади на засадах відкритості, прозорості, підзвітності, соціального партнерства, конструктивної критики і діалогу між владними структурами і громадськістю здатне нейтралізувати інформацію негативного змісту щодо влади, яка активізується у ситуації інформаційних воєн. Це найконструктивніша позиція щодо організації комунікацій на випередження, які формують сприятливий контекст. Постійні спростування фейкових новин і реакція на те, що вже сталося (роз'яснення, коментарі тощо) в умовах надлишку інформації, точок зору, експертних думок, «зони комунікаційного комфорту» (З. Бауман)⁶, яка властива соціальним мережам, де переважно спілкуються лише з тими, хто поділяє твої переконання, малоефективне у контексті середньострокової і довгострокової комунікаційної стратегії.

¹ Почешцов, Г. Стратегический контент и его реализация в информационных и виртуальных объектах. *MediaSapiens*. <http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/strategicheskyy_kontent_i_ego_realizatsiya_v_informatsionnykh_i_virtualnykh_obektakh> (2016, березень, 09).

² МІП: Є три складові для перемоги у гібридній війні. *Міністерство інформаційної політики України*. <<http://mip.gov.ua/news/2050.html>> (2017, листопад, 01).

³ Фридман, Т. (2016). Год, который перевернул мир. *Новое время*, 46, 35.

⁴ Фридман, Т. (2016). Год, который перевернул мир. *Новое время*, 46, 35.

⁵ Різун, В.В. (2009). Поняття про соціальні комунікації в системі взаємозв'язків влади з громадою.

В Н.К. Дніпренко, В.В. Різун (ред.). *Запровадження комунікацій у суспільстві*. Київ: ТОВ «Вістка», 11.

⁶ Кероль, де Р. Зигмунт Бауман: «Социальные медиа как западня». *Гедфтер*. <<http://gefter.ru/archive/17336>> (2016, березень, 11).

3. Відсутність яскраво вираженого лідера – новий цивілізаційний тренд, до якого належить адаптуватися українцям і залишити напередодні виборів пошуки «сильного президента», при цьому уникаючи власної відповідальності. Формування низової соціальної активності здатне призвести до позитивних суспільних трансформацій, що можна спостерігати на прикладі волонтерських рухів і громадських організацій. Ідея нової комунікаційної парадигми заснована на ідеї всесвітньої мережі, коли кожен учасник може ставити запитання, генерувати смисли, спілкування, інформацію. У цій парадигмі лідери ситуативні, колегіальні, діє низова самоорганізація. Разом з тим, розвиток громадських інституцій потребує державної підтримки, принаймні на законодавчому рівні. У цьому контексті, наприклад, неоднозначно оцінюються законопроекти №6674 та №6675 про фінансову звітність громадських організацій, ініціатором яких виступає Президент України П. Порошенко. Ці законопроекти пропонують внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів і позиціонуються як такі, що «забезпечують відкритість для суспільства інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання міжнародної технічної допомоги»^{1,2}. Так, Управління Верховного комісара ООН з прав людини у 19-й доповіді по Україні зауважило тривожну тенденцію з цими законодавчими ініціативами, оскільки їх ухвалення може обмежити простір для діяльності громадянського суспільства, створивши надмірний тягар для малих організацій, що негативно позначиться на реалізації свободи вираження поглядів та об'єднань³.

4. Формування системи знань, необхідних не лише для роботи, але й для життя і свободи у новому суспільстві, передбачає принципово інші вимоги до освіти, які полягають наразі навіть не стільки у розвитку критичного мислення, як в увазі до емоційного і соціального інтелекту, вмінні створювати власні світи і брати участь у творенні світу навколо себе. Тут роботи не зможуть конкурувати з людиною у доступному майбутньому.

У свою чергу визначення компетенцій вищими навчальними закладами ідеально відповідає ідеї фрагментації і спрацьовує лише в умовах існування цілісної стабільної системи життєдіяльності у суспільстві. Про вміння і здібності як ключові цінності співробітника у найближчі кілька років ведуть мову також менеджери з персоналу, відзначаючи властивість альтернативно мислити; приймати рішення зі смислом; розбиратися у суміжних дисциплінах, міжкультурній комунікації; бути медіаграмотним; володіти навичками ІТ-грамотності у конкретній спеціальності, а також різноманітними віртуальними способами комунікації⁴. Проте якщо відсутні сталі структури і суспільство постійно перебуває у стані перетворень, ці фрагменти не складаються у картину майбутнього, якої просто немає, а починають жити своїм життям, поза смислом і цілим. На думку В. Нікітіна, компетенції мають відповідати сценаріям розвитку майбутнього світу і країни, а не змінюватися на догоду ринку, який трансформується кожні 3 роки, тоді як студенти навчаються 5-6 років⁵. Саме такий принцип діє, наприклад, в освітній сфері Німеччини, де комісія при бундестазі визначає стратегію майбутнього, на яку орієнтуються освітні програми. Тоді як в Україні Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України з питань майбутнього проіснувала трохи більше року, її здобутки за цей період – налагодження зв'язку з Парламентським Комітетом майбутнього Фінляндії, Парламентською радою сталого розвитку Німеччини, а також неурядовими організаціями, проведення низки конференцій та налагодження співпраці з експертами

¹ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення відкритості для суспільства інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання міжнародної технічної допомоги 2017 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62214> (2017, вересень, 17).

² Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення відкритості для суспільства інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання міжнародної технічної допомоги 2017 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62215> (2017, вересень, 17).

³ Report on the human rights situation in Ukraine (16 May to 15 August 2017). United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UARreport19th_EN.pdf> (2017, вересень, 17).

⁴ Кадя, Н. 6 качеств, которые понадобятся вам, чтобы стать успешным. *Новое время*. <<http://nv.ua/opinion/kadya/6-kachestv-kotorye-ponadobjatsja-vam-chtoby-stat-uspeshnym-91912.html>> (2016, грудень, 16).

⁵ Макаревич, Е. Шагнуть в иное. Как Украине научиться управлять своим будущим. *Фокус*. <<https://focus.ua/society/361677/>> (2016, грудень, 21).

і науковцями, проведення слухань на тему «Прогнозування розвитку України»¹. Наразі у країні відсутні потужні центри вивчення і прогнозування майбутнього, на які орієнтуються у своїй діяльності державні інститути і освітні заклади. Останній рік помітним в аналітичному просторі є Український інститут майбутнього, який позиціонує себе як незалежний аналітичний центр, заснований представниками українського бізнесу, політики та громадського сектору². Але говорити про його системний вплив на українську політику зарано.

Висновки. Комунікації у сучасному світі мобільності та мережевої парадигми є принципом творення нової визначеності та єдності, які постійно оновлюються, відповідно влада стає більш тимчасовою, консенсусною, діє в умовах демасифікації політичного життя, відсутності яскраво вираженого лідера. Це вимагає від держави, яка перебуває під впливом політичної глобалізації та медіатизації, зміни інформаційної політики, що включає два виміри – технологічний і гуманітарний. У сучасному світі перманентних інформаційних воєн державна влада втрачає силу для вирішення насущних глобальних проблем, що призводить до відсутності довіри до влади, перемоги популізму, початку епохи фейкових новин, які викликають цілком реальні гарячі конфлікти. Проте конкретні завдання органів державної влади в інформаційній сфері безпосередньо збігаються з функціями державної влади: захист суверенітету країни та загальнонаціональних інтересів. В інформаційну добу глобальних викликів це можливо лише за умови трансформації державно-владних комунікацій, що передбачає відмову від маніпулятивної комунікаційної стратегії, відновлення довіри до влади на засадах відкритості, прозорості, підзвітності, соціального партнерства, конструктивної критики і діалогу між владними структурами і громадськістю, що дасть шанс захистити суверенне майбутнє країни у цивілізаційному вимірі.

References:

1. Bauman, Z. (2013). *Plynni chasy. Zhyttya v dobu nepevnosty* [Flowing Times: Living in an Age of Uncertainty]. Kyiv: Krytyka, 176 [in Ukrainian].
2. Bard, A., Söderqvist, J. (2004). *Netokratija. Novaja pravjashhaja jelita i zhizn' posle kapitalizma* [Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism]. Saint Petersburg: Stokgholjmskaja shkola ekonomyky v Sankt-Peterburghe, 252 [in Russian].
3. Bauman, Z. (2005). *Individualizirovannoe obshhestvo* [The Individualized Society]. Moscow: Loghos, 390 [in Russian].
4. Burrows, M.J. (2016). Global Risks 2035: The Search for a New Normal. *Atlantic Council*. <<http://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/global-risks-2035>> [in English].
5. Yak pidklyuchennya 7 milyardiv lyudej do internetu zminyt svit [How Connecting 7 Billion to the Web Will Transform the World]. *Ipress.ua*. <http://ipress.ua/mainmedia/yak_pidklyuchennya_7_milyardiv_lyudej_zminyt_svit_19543.html> [in Ukrainian].
6. Pocheptsov, G.G., Chukut, S.A. (2006). *Informacijna polityka* [Information policy]. Kyiv: Znannja, 663 [in Ukrainian].
7. Rakytov, A.I. (1998). *Informacija, nauka, tehnologija v global'nyh istoricheskikh izmenenijah* [Information, Science, Technology in the Global Historical Changes]. Moscow: YNYON RAN, 104 [in Russian].
8. Belyj dom podtverdil, chto Putin rukovodil kiberatakami na SShA [The White House Confirmed that Putin Controlled Cyber-attacks on USA]. *Khvylyja*. <<http://hvylyja.net/news/digest/belyiy-dom-podtverdil-chto-putin-rukovodil-kiberatakami-na-ssha.html>> [in Russian].
9. Koziowski, A. Hakersko-informacionnoe nastuplenie Rossii [Hack and Information Attacks of Russia]. *INOSMI.RU*. <<http://inosmi.ru/politic/20161129/238295184.html>> [in Russian].
10. Pocheptsov, G. (2015). *Suchasni informacijni vijny* [Modern Information Wars]. Kyiv: Kyjevo-Moghyljansjka akademija, 497 [in Ukrainian].
11. *Pro informaciju* [On Information] 1992 (The Verkhovna Rada of Ukraine). *Oficijnyj sayt Verhovnoyi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>> [in Ukrainian].
12. *Pro osnovy nacional'noyi bezpeky Ukrainy* [On the Fundamentals of National Security of Ukraine] 2003 (The Verkhovna Rada of Ukraine). *Oficijnyj sayt Verhovnoyi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>> [in Ukrainian].

¹ Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань майбутнього 2015 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/353-viii>> (2016, грудень, 23).

² *Український Інститут Майбутнього*. <<http://uifuture.org>> (2017, жовтень, 30).

13. *Pro Strategiyu nacionalnoyi bezpeky Ukrayiny* [On the Strategy of National Security of Ukraine] 2015 (The President of Ukraine). *Oficijnyj sajт Verhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>> [in Ukrainian].
14. *Pro novu redakciyu Voyennoyi doktryny Ukrayiny* [On the new edition of the Military Doctrine of Ukraine] 2015 (The President of Ukraine). *Oficijnyj sajт Verhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>> [in Ukrainian].
15. *Pro Doktrynu informacijnoyi bezpeky Ukrayiny* [On the Doctrine of Information Security of Ukraine] 2009 (The President of Ukraine). *Oficijnyj sajт Verhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>> [in Ukrainian].
16. *Pro Doktrynu informacijnoyi bezpeky Ukrayiny* [On the Doctrine of Information Security of Ukraine] 2017 (The President of Ukraine). *Oficijnyj sajт Verhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>> [in Ukrainian].
17. *Pro zastosuvannya personalnyh specialnyh ekonomichnyh ta inshyh obmezhuvalnyh zaxodiv (sankcij)* [On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)] 2017 (The President of Ukraine). *Oficijnyj sajт Verhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-17>> [in Ukrainian].
18. *Report on the human rights situation in Ukraine (16 May to 15 August 2017)*. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner* <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport19th_EN.pdf> [in English].
19. Inglehart, R. (2010). Modernizacija i demokratija [Modernization and Democracy]. In Ynozemtsev, V.L. (Ed.), *Demokratija i modernizacija: k diskussii o vyzovah XXI veka* [Democracy and Modernization: by discussion about the challenges of the XXI century]. Moscow: Evropa, 163-182. [in Russian].
20. Plan na zavtra. Filosof Sergij Dacyuk [Schedule for tomorrow. Philosopher Serhii Datsiuk]. *UA:Pershyj*. <<https://www.youtube.com/watch?v=h83N6zWDhIY>> [in Ukrainian].
21. Ministerstvo budushhego. Prognozy ot Aleksandra Pashavera i novaja jekonomika [The Ministry of Future. Aleksandr Pashaver's Forecasts and New Economics]. *Radio Vesty*. <<http://radio.vesti-ukr.com/broadcasts/ministerstvo-budushego/35879.html>> [in Russian].
22. Makarevych, E. Shagnut' v inoe. Kak Ukraine nauchit'sja upravljat' svoim budushhim [Stepping into Another. How Ukraine Try to Manage Their Future]. *Fokus*. <<https://fokus.ua/society/361677/>> [in Russian].
23. Dickinson, P. Fejky vbyvayut [Fake Killing]. *Novoe vremja* [The new time]. <<http://nv.ua/ukr/opinion/dickinson/fejki-vbivajut-pro-novu-zbroju-masovogo-znishchennja-310869.html>> [in Ukrainian].
24. The Guardian: fejkovyje novosti stanovjatsja problemoj dlja vsego mira [The Guardian: Fake News Become a Worldwide Problem]. *The Insider*. <<http://theins.ru/antifake/38201>> [in Russian].
25. Hillari Klinton pojavilas' v Kongresse i vystupila s obvinenijami [Hilary Clinton appeared in the Congress and Brought Accusations]. *Republic*. <<https://www.facebook.com/republic.ru/videos/10157821084865655/?pnref=story>> [in English].
26. «Besedy o budushhem» s Sergeem Dacjukom [«The Conversations about the Future» with Serhii Datsiuk]. *UKRLIFE.TV*. <<http://www.ukrlife.tv/video/suspilstvo/besedy-o-budushchem-s-sergeem-datsiukom>> [in Russian].
27. Datsiuk, S. Ukrayina i majbutnye [Ukraine and Future]. *Ukrayins'ka Pravda*. <<http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/560e10dccb2fa/>> [in Ukrainian].
28. Jensen, R. (2002). *Obshhestvo mechty. Kak grjadushhij sdvig ot informacii k voobrazheniju preobrazit vash biznes* [Dream Society: How the Coming Shift From Information to Imagination Will Transform Your Business]. Saint Petersburg: Stokgoljmskaja shkola ekonomyky v Sankt-Peterburghe, 271 [in Russian].
29. Toffler, A. (2003). *Metamorfozy vlasti: znanie, bogatstvo i sila na poroge XXI v.* [Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century]. Moscow: ACT, 669 [in Russian].
30. Nahn, M. (2016). *Konec vlasti. Ot zalov zasedanij do polej srazhenij, ot cerkvi do gosudarstva. Pochemu upravljat' segodnja nuzhno inache* [The End Of Power: From Boardrooms To Battlefields And Churches To States, Why is it necessary to rule another way today]. Moscow: ACT, 512 [in Russian].
31. Pocheptsov, G. Strategicheskij kontent i ego realizacija v informacionnyh i virtual'nyh obektah [The Strategic Content and Its Realization in Information and Virtual Objects]. *MediaSapiens*. <http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/strategicheskij_kontent_i_ego_realizatsiya_v_informatsionnykh_i_virtualnykh_obektakh> [in Russian].
32. MIP: Ye try skladovi dlya peremogy u gibrydnij vijni [MIP: There Are Three Components of Victory in Hybrid Warfare]. *Ministerstvo informacijnoyi polityky Ukrayiny* [Ministry of Information Policy of Ukraine]. <<http://mip.gov.ua/news/2050.html>> [in Ukrainian].
33. Frydman, T. (2016). God, kotoryj perevernul mir [The Year That Turned the World Upside Down]. *Novoe vremja* [The new time], no. 46, 35 [in Russian].
34. Rizun, V.V. (2009). Ponyattya pro socialni komunikaciyi v systemi vzayemozvyazkiv vlady z gromadoyu [The concept of social communication in the system of interconnections of authority with the community]. In Dniprenko, N.K., Rizun, V.V. (Ed.), *Zaprovadzhennya komunikacij u suspilstvi* [Communication Implementing in the Society]. Kyiv: Vistka, 56 [in Ukrainian].
35. Kerol de, R. Zigmunt Bauman: «Social'nye media kak zapadnja» [Zigmund Bauman: «Social Media as a Trap»]. <<http://gefter.ru/archive/17336>> [in Russian].

36. *Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do deyakyx zakonodavchyx aktiv shhodo zabezpechennya vidkrytosti dlya suspilstva informaciyi pro finansuvannya diyalnosti gromadskyx obyednan ta vykorystannya mizhnarodnoyi texnichnoyi dopomogy* [Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts on providing public information on the financing of the activities of public associations and the use of international technical assistance] 2017 (The Verkhovna Rada of Ukraine). *Oficijnyj sajt Verhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62214> [in Ukrainian].
37. *Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrayiny shhodo zabezpechennya vidkrytosti dlya suspilstva informaciyi pro finansuvannya diyalnosti gromadskyx obyednan ta vykorystannya mizhnarodnoyi texnichnoyi dopomogy* [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine to ensure openness to the public information on the financing of the activities of public associations and the use of international technical assistance] 2017 (Verkhovna Rada of Ukraine). *Oficijnyj sajt Verhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62215> [in Ukrainian].
38. Kadia, N. 6 kachestv, kotorye ponadobjatsja vam, chtoby stat' uspeshnym [6 Qualities That You Will Need to Become Successful]. *Novoe vremja* [The new time]. <<http://nv.ua/opinion/kadya/6-kachestv-kotorye-ponadobjatsja-vam-chtoby-stat-uspeshnym-91912.html>> [in Russian].
39. *Pro utvorennya Tymchasovoyi specialnoyi komisiyi Verhovnoyi Rady Ukrayiny z pytan majbutnogo* [On the Creation of the Special Temporary Council for the Future Issues] 2015 (The Verkhovna Rada of Ukraine). *Oficijnyj sajt Verhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/353-viii>> [in Ukrainian].
40. *Ukrayinskyj Instytut Majbutnogo* [Ukrainian Institute for the Future]. <<http://uifuture.org>> [in Ukrainian].